
J. V. CALATAYUD/X. LLUNA

FONTS PER A L'ESTUDI
DE LA FRASEOLOGIA CATALANA¹

NOTA PRELIMINAR

El títol que encapçala aquest treball no podria il·lustrar millor quina ha estat la nostra pretensió a l'hora d'elaborar-lo. Fins avui en dia, hem de constatar que la lexicografia en general, i la catalana en particular, s'ha mostrat poc esperonada pels intensos panegírics sobre la conveniència d'un estudi sistemàtic de les unitats fraseològiques; estudi que no sols s'ha reiterat que afavoriria el coneixement i l'ús adequat de la llengua, sinó també la delimitació del perfil, la diferenciació del caràcter del poble que la utilitza. Abans de res, ens hem de preguntar per què aquest mener de possibilitats no s'ha explotat com calia. Potser, la causa hem de buscar-la en el fet que els fraseologismes abracen un ampli ventall de construccions summament idiomàtiques, de molt diversa llargària, no subjectes a la variació lliure, que, per tant, es troben a mitjan camí entre el lèxic i la gramàtica, i que, a més, es caracteritzen per la seva literalitat, metaforicitat i concisió expressiva.

El cas és que la fraseologia ha trobat, actualment, el seu marc adequat d'anàlisi en el domini d'altres perspectives de la lingüística aplicada –com ara la traducció, l'ensenyament, la cognitiva–,² o en el nivell de la pragmàtica, és a dir, allà on la llengua s'observa des d'un punt de vista més dinàmic, bo i tenint en compte, en primer lloc, el seu ús (i funcionalitat) en la interacció comunicativa. En aquesta línia, no cal dir que

(1) Aquest treball s'inclou dins un projecte d'investigació becat per la DGICYT-AP92. També forma part del projecte d'investigació PS91-0134.

(2) En aquest sentit, hi ha la tesi de llicenciatura de Josep Vicenç Calatayud Cuenca (1994) *Fraseologia i Metaforització (processos de metaforització del cos humà en les unitats fraseològiques catalanes)*, Universitat de València.

apostem perquè els diccionaris i vocabularis no esdevinguin cementiris de mots, sinó, més aviat, baguls que ens serveixin per als diferents viatges del llenguatge. Per això, la lexicografia ha d'anar integrant els materials lèxics procedents del buidatge de discursos orals i escrits, on els girs estereotipats, les locucions, els modismes, les expressions sancionades, constitueixen un equipatge més que considerable. D'aquesta manera, els investigadors interessats en el tema podrien disposar de bases de dades que facilitarien el seu estudi i classificació. Aquest ha estat l'objectiu de la nostra selecció bibliogràfica. Amb la referència obligada a treballs panoràmics d'ampli abast,³ hem confeccionat una llista amb vocació d'utilitat orientativa, ni de bon tros amb pretensions d'exhaustivitat. Intentem, així, oferir un guiatge als qui, com nosaltres, es veuen en el cas d'accedir als reculls de fraseologia catalana. Hem reunit un total de 172 entrades, organitzades en dos grans apartats: primer, (1) els diccionaris i vocabularis que, amb òbvies desigualtats entre ells, contempen d'alguna manera les unitats fraseològiques; en una secció d'aquest apartat (1.1) hem reunit els diccionaris específics que comparteixen aquest mateix tret pel que fa a àmbits i registres diferents. En segon lloc, (2) hem prestat atenció als reculls fraseològics per excel·lència, que donen un elevat protagonisme a locucions, modismes i frases fetes, on també hem establert una subdivisió (2.1) que agrupa els repertoris paremiològics: refranys, adagis, proverbis, màximes, dites, aforismes, sentències,⁴ a causa de l'entitat diferenciada que presenten. I a la fi, (3) incloguem en l'espai de materials diversos, els treballs que contenen fraseologia des del punt de vista de la seva correcció normativa, o aquelles obres que no són pròpiament reculls lexicogràfics, sinó estudis gramaticals, *rondalles de rondalles*, que presenten un interès manifest per l'arreglada de fraseologismes.

A part, hem adjuntat una sèrie d'aclariments en forma de notes, amb la intenció de facilitar l'accés a la bibliografia publicada fa massa temps, o amb l'objectiu d'introduir comentaris sobre la seva organització i d'especificar el material que aporten en cada cas, així com també hem inclòs al·lusions a les darreres tesis i tesines, publicades o en curs, que aprofundeixen en l'estudi d'algunes de les obres que recollim en aquest treball.

Però, abans d'introduir la bibliografia, caldria comentar que les unitats fraseològiques presenten una forma massa poc sistemàtica d'incorporar-se a les obres lexicogràfiques. En general, la paremiologia s'organitza a partir d'eixos temàtics, però, quan apareix en diccionaris i vocabularis, la gamma de possibilitats s'estén de l'aïllament en un apèndix, fins a la inclusió a propòsit d'un mot, o lema, característic de la seva construcció. Pel que fa a les locucions, solen estructurar-se segons un rigorós ordre alfabètic, que no discrimina les formes gramaticalment invariables. O, per contra, aquestes poden deixar-se de banda quant a l'organització i aparèixer postposades, entre parèntesis. També, en els diccionaris i vocabularis, es porten a col·locació locucions i frases fetes, a partir del seu primer substantiu, i en cas que no n'hi hagi, del primer verb o adjectiu. Trobem encara obres que sols introdueixen aquestes construccions a l'hora

(3) CA= AGUILÓ, M. (1923) *Catálogo de obras de lengua catalana impresas desde 1474 hasta 1860*, Madrid, Sucesores de Rivadeneira (Edició facsímil, Barcelona-Sueca, Curial, 1977); DCVB= ALCOVER, A. & F. de B. MOLL, (1926-1968) *Diccionari Català-Valencià-Balear*, 10 vols., Palma, Moll; BADIA I MARGARIT, A. M. (1976) «Gramàtiques i diccionaris», dins *25 anys d'estudis sobre la llengua i la literatura catalanes*, Barcelona, PAM; CABRÉ, M. T. & LORENTE, M. (1991) *Els diccionaris catalans de 1940 a 1988*, Barcelona, PUB; *Caplletra, 11*. Actes del Simposi Cent cinquanta anys de Filologia Valenciana (1800-1950), València, IUFV-PAM, 1991; COLÓN, G. & A. J. SOBERANAS, (1986) *Panorama de la lexicografia catalana*, Barcelona, Enciclopèdia Catalana; CONCA, M. (1987) *Paremiologia*, València, SPUV; CONCA, M. (1988) *Els refranys catalans*, València, 3i4; CONCA, M. & J. GUIA (1993) «L'ús dels termes paremiològics en la història de la literatura catalana», *Els Marges*, 48, Barcelona, Curial; MESTRE I SERRA, J. M. (1986) «Eines de referència per a la redacció i la correcció de textos administratius i jurídics», *Revista de llengua i dret*, 7, Barcelona, Escola d'Administració Pública de Catalunya; LCI= PRAT, M. (1984) «Lexicografia catalana (I). Selecció bibliogràfica sobre lexicografia catalana, 1489-1938», *Anthropos*, 44, Madrid, Anthropos; BLC= RIBELLES, J. (1915-84) *Bibliografia de la llengua valenciana*, 5 vols., Madrid, Tipografia de la Revista de Archivos, Bibliotecas y Museos; SANCHIS GUARNER, M. (1951) «Nota preliminar», al *Calendari de refranys*, Barcelona, Barcino; SOLÀ, J. (1977) *A l'entorn de la llengua*, Barcelona, Laia; SOLÀ, J.

(1977a) *Del català incorrecte al català correcte. Història dels criteris de correcció lingüística*, Barcelona, Ed. 62; SOLÀ, J. (ed.) (1992) *Sobre lexicografia catalana actual*, Barcelona, Empúries; DVV= Vives CISCAR, J. (1882) *Los diccionarios y vocabularios valencianos*, València, Imprenta de Doménech.

(4) Deixem de banda les endevinalles, corrandes, goigs, oracions, cançons, grafitis, eslògans, formularis i d'altres, és a dir, manifestacions fraseològiques d'àmbit major, fora de les exigències que ens autoimposarem en el seu moment.

(5) Posem per cas, el Corpus Textual Informatitzat de la Llengua Catalana (CTILC), que forma part del programa de l'Institut d'Estudis Catalans anomenat Diccionari del Català Contemporani. Malgrat que encara no s'hi pot consultar fraseologia, si no és a través d'algun dels mots que la componen.

(6) I també dins la metodologia pròpia de l'Anàlisi del discurs, com es pot comprovar a la tesi de llicenciatura de Xavier Lluna Ferrer (1994) *Els aforismes de Joan Fuster: anàlisi dels marcadors discursius*, Universitat de València.

(7) LCI afirma que ALADERN, J. és pseudònim de VIDAL i ROSSICH, C.

(8) Hi consta algun centenar de locucions, modismes i refranys.

(9) Respecte a l'organització de les unitats fraseològiques observem al pròleg: «Acabat el paràgraf o els paràgrafs de les definicions, vénen les de les locucions i modismes (abreviament LOC.) i dels refranys (REFR.). Fem aquesta separació perquè si les locucions i els refranys s'inclouen dins la secció de definicions, entrebancarien els

d'exemplificar. A més a més, poden destacar-se tipogràficament o no. De vegades s'afegeix la categoria gramatical del modisme, o s'obvia... El cas és que no existeix un criteri unificador, que cal una revisió crítica, una avaluació que parteixi dels materials existents, que admeti noves aportacions, informacions procedents de corpus ben diversos,⁵ classificacions alternatives, com ara una catalogació de locucions i frases fetes que tingués en compte els camps semàntics. En definitiva, una anàlisi que no contempli la fraseologia com un fenomen lateral sinó que s'interessi per la definició i l'aïllament del seu objecte d'estudi i que, a la fi, trobi el seu marc en la lingüística,⁶ pel fet que es tracta d'expressions idiomàtiques fonamentals dins la peculiar manera de concebre el món que suposa cada llengua, i per tant, que esdevenen la clau de volta, en moltes ocasions, d'un estudi contrastiu o *cross cultural*.

1. DICCIONARIS I VOCABULARIS

- AGUILÓ I FUSTER, M. (1915-34) *Diccionari Aguiló*, 8 vols., Barcelona, Impremta de la Casa de la Caritat.
- ALADERN, J. (1904-06) *Diccionari popular de la llengua catalana*, 3 vols., Barcelona, Fr. Baxarias.⁷
- ALBERTÍ, S. (1961) *Diccionari castellà-català i català-castellà*, Barcelona, Albertí Ed.⁸
- ALCOVER, A. & F. de B. MOLL (1926-1968): *Diccionari Català-Valencià-Balear*, 10 vols., Palma, Moll.⁹
- AMENGUAL, J. J. (1858) *Nuevo diccionario mallorquín-castellano-latín*, Palma, J. Colomar.
- ARIMANY, M. (1965) *Diccionari català general*, Barcelona, Ed. Arimany.
- BALARI I JOVANY, J. (1926-36) *Diccionari Balari. Inventario lexicográfico de la lengua catalana*, 2 vols., Barcelona, Elzeviriana & Camí.
- BENEJAM, J. (1885) *Vocabulario menorquín-castellano*, Ciutadella, S. Fàbregues.¹⁰
- BULBENA I TOSELL, A. (1905) *Diccionari català-francès-castellà. O sia promptuari d'aquelles veus e locucions adverbials més propiament usades del poble e dels autors...*, Barcelona, F. Badia.
- CABRERA, J. A. (1868) *Vocabulario valenciano-castellano ó colección de todas aquellas voces valencianas de mas difícil equivalencia y que mas difieren del castellano*, València, J. Campos.¹¹
- COROMINES, J. (1980) *Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana*, Barcelona, Curial.
- CREIXELL, LI. (1974) *Diccionari bàsic francès-català*, Perpinyà, CPEC.
- D. i M. (1854) *Diccionario catalán-castellano y viceversa, redactado en vista de cuantos se han publicado hasta el día*, Barcelona, J. Roger.¹²
- DEMPERE (s.d.) *Diccionario valenciano-castellano*, 5 vols.¹³

- Diccionari castellà-català / castellano-catalán* (1985), Barcelona, Enciclopèdia Catalana.¹⁴
- Diccionario castellano-valenciano*, lligall 394,1 de la Biblioteca Nicolau Primitiu, a la Biblioteca de la Generalitat Valenciana.
- «Diccionari català», publicat per GRIERA, A. (1917): *Estudis romànics (Llengua i literatura)*, 2, Barcelona, IEC, pp.116-175.
- Diccionari enciclopèdic de la llengua catalana, amb la correspondència castellana*, 1930-35, 4 vols., Barcelona, Salvat.
- Diccionari mallorquí-castellà, per un mallorquí*, 1878, Palma, Bartomeu Rotger.
- Diccionario manual ó vocabulario completo Mallorquín-Castellano, por unos amigos*, 1859, Palma, V. de Villalonga.¹⁵
- ESCRIG I MARTÍNEZ, J. (1851) *Diccionario Valenciano-castellano*, València, J. Ferrer de Orga.¹⁶
- ESTEVE, J. (1489) *Liber Elegantiarum*, Venècia, Paganinus de Paganinis.¹⁷
- ESTEVE, J., J. BELLVITGES & A. JUGLÀ (1803-1805) *Diccionario catalán-castellano-latino*, 2 vols., Barcelona, Tecla Pla.
- FABRA, P. (1932) *Diccionari general de la llengua catalana*, Barcelona, Llibreria Catalònia, XVI.¹⁸
- (1983) *Diccionari Manual de la llengua catalana*, Barcelona, Edhasa.¹⁹
- FERRER I PARPAL, J. (1883-87) *Diccionario menorquín-castellano*, 2 vols., Maó, M. Parpal.²⁰
- FERRER, M. (1839) *Diccionario catalán-castellano*, Barcelona, P. Riera.
- (1847) *Diccionario castellano-catalán*, Barcelona, P. Riera.
- FERRER PASTOR, F. (1985) *Diccionari General*, València, Fermar.
- FIGUERA, P. A. (1840) *Diccionari mallorquí-castellà*, Palma, E. Trias.²¹
- F. M. F. P. & M. M. (1836) *Diccionario manual castellano-catalán*, Reus, Pablo Riera.²²
- FONT, A. (1637) *Fons verborum et phrasium ad iuventutem latinitate imbudendam ex thesauris variis derivatus*, Barcelona.
- FONT I PIRIS, T. (1852?) *Diccionario valenciano-castellano*, inèdit.²³
- FORTUNY (s.d) *Diccionari mallorquí*.²⁴
- FUSTER, J. P. (1827) *Breve vocabulario valenciano-castellano sacado de varios autores*, València.
- GOIG I COMPANY, J. (s.d.) *Vocabulario valenciano-castellano*.²⁵
- GRASES, J. (1845) *Nou diccionari manual català-castellà ordenat ab presència dels Diccionaris que han surtit fins ara y augmentat de moltes veus*, Girona, J. Grases.
- GRIERA, A. (1935) *Tresor de la llengua, de les tradicions i de la cultura popular de Catalunya*, Barcelona, Ed. Catalunya.
- Hiperdiccionari català-castellà-anglès (CD-ROM)* (1993), Barcelona, Enciclopèdia Catalana.

lectors que s'interessen només pels significats».

(10) Nota de PLC: «Particularment interessant i rica és la secció de "Modismos y frases", amb 300 dites i expressions com: *á barzef-a porrillo, á cacarrells-a moniones, á escarada-a destajo*. La disposició pretén ser alfabètica a partir del primer element del sintagma, però esdevé arbitrària a causa de creuaments de sentit de les frases i d'altres motivacions».

(11) BRC indica que n' existeix un exemplar a la Biblioteca Municipal de València.

(12) El CA suggereix a propòsit de la D: «Dalmases?».

(13) El DVV treu aquesta obra de Villarroja: *Apuntes para escribir la Historia del Derecho valenciano*.

(14) Manifesta una decidida disposició per tractar les locucions i frases fetes d'ús més corrent, intentant conservar en la locució traduïda el mateix valor expressiu. És per això que sempre s'admet una traducció aproximativa. Hom ha fet un ferm esforç per estalviar totes aquelles locucions castellanes que substituïen les pròpies catalanes. A més, se cerca la corresponent frase feta catalana que tradueix la castellana.

(15) Citat al CA i l'LCI.

(16) Edició facsímil a la Llibreria París-València, 1987. Conté una advertència al pròleg de Francisco Barber y Bas: «En cuanto a los refranes, proverbios, adagios, frases, locuciones ó modos adverbiales, siguiendo la norma de la Academia española, se encontrarán en el artículo correspondiente á uno de sus vocablos de que se componen, por este orden de preferencia: sustantivo, ó cualquier palabra usada como tal, verbo, adjetivo, pronombre, adverbio ó interjección; exceptuándose los sus-

tantivos *persona* o *cosa*, cuando no sean parte necesaria é invariable de la expresión, y los verbos usados aparezcan como auxiliares».

(17) Hi ha la tesi en curs de POLANCO ROIG, Ll. B: *El Liber Elegantiarum: estudi i edició crítica* (Universitat de València) i també l'edició del llibre a cura de G. COLÓN DOMÉNECH, el 1988, a Castelló de la Plana, Inculca. Segons la BRC—com al DVV—és una «nutrida colección de frases y dicciones valencianas y latinas».

(18) Amb una edició del 1984, a Barcelona, Edhasa.

(19) Aquest diccionari, ampliació i adaptació del de Fabra de 1932, incorpora bastants fraseologismes en tant que exemplificacions.

(20) Nota del PLC: «Hi incorpora força refranys i dites, de manera que resulta un dels repertoris paremiològics més conspícuus que posseïm».

(21) Facsímil: València, 1991. A les pàgs. 598-614 hi ha una col·lecció d'adagis mallorquins-espanyols.

(22) LCI inclou dos diccionaris més dels mateixos autors i editorial, el *Diccionario catalán-castellano*. (Con una colección de refranes catalanes-castellanos), 1839, Barcelona; i el *Diccionario castellano-catalán*, con una colección de 1.670 refranes, 1847, Barcelona, 2a ed. A més, especifica que les sigles que hi ha en lloc de l'autor són el pseudònim de FERRER, Fr. M.

(23) Hi ha una tesi en curs sobre aquest autor; PICAZO JOVER, A.: *El diccionario Valenciano-Castellano de M. Tomás Font i Piris*, Universitat de València.

(24) Segons la introducció del DCVB es tracta d'un manuscrit en cinc volums, procedent de la família de D. Romeu Fortuny i Moragues.

(25) La BRC assenyala que

LABÈRNIA I ESTELLER, P. (1839) *Diccionari de la Llengua Catalana ab la correspondencia castellana y llatina*, Barcelona, Hereus de V. Pla.²⁶

LACAVALLERIA DULACH, J. (1696) *Gazophylacium catalano-latinum, dictiones phrasibus illustratas, ordine literario comprehendens, cui subijcitur irregularium verborum elenchus*, Barcelona.

LAMARCA, L. (1839) *Ensayo de un diccionario valenciano-castellano*, València, J. Ferrer de Orga.²⁷

LLOMBART, C. (1887) *Diccionario valenciano-castellano de J. Escrig, 3ª ed. corregida y aumentada con un considerable caudal de voces, frases, locuciones, modismos, adagios y refranes, de que las anteriores carecian, y precedida además de un nuevo prólogo, la biografía de su autor, y un Ensayo de Ortografía lemosino-valenciana por una sociedad de literatos bajo la dirección de D. Costantino Llobart*, València, Pasqual Aguilar.²⁸

MARTÍ I GADEA, J. (1891) (*Novísimo*) *Diccionario General Valenciano-Castellano. El mas completo de los publicados hasta el día, que comprende los términos literarios y del lenguaje usual en su sentido propio y figurado, las voces usadas en las ciencias, artes y oficios, los nombres propios de historia, geografía, biografía y mitología, y las locuciones, frases y refranes usados en el antiguo Reino de Valencia*, València, J. Canales Romà.²⁹

— (1909) *Vocabulario valenciano-castellano en secciones. El mas completo de los publicados hasta el día*, València, Antoni López i Companyia.³⁰

MAYANS I SISCAR, G.: *Diccionario castellano-valenciano* (autògraf i inèdit).³¹

MIRACLE, J. (1975) *Diccionari manual de la llengua catalana*, Barcelona, Selecta.

MOLL, F. de B. (1980) *Diccionari català-castellà / castellà-català*, Palma, Moll.

PASCUAL, V. (1987) *Diccionari Tabarca. Valencià-Castellà*, València, Tabarca.

PLA I COSTA, J. (1990) *Diccionario Valenciano*, amb un estudi i edició de Josep MARTÍNEZ PÉREZ, tesina, Universitat d'Alacant.

POU, O. (1575) *Thesaurus Puerilis*, València, P. Huete.³²

ROCA I CERDÀ, A. A. (1806) *Diccionario manual de la lengua catalana y castellana*, Barcelona.

ROS, C. (1739) *Breve diccionario valenciano-castellano*, València, J. Garcia.

— (1764) *Diccionario valenciano-castellano*, València, B. Monfort.³³

ROSANES, M. (1861) *Miscelánea que comprende: 1º Un Vocabulario valenciano-castellano (dividido en grupos para facilitar la memoria de las palabras en él contenidas). 2º Apuntes para facilitar la enseñanza de la gramática en las escuelas de las poblaciones de esta provincia en que no se habla la lengua castellana*, València, José Mª Ayoldi.³⁴

ROVIRA I VIRGILI, A. (1914) *Diccionari català-castellà y castellà-català*, Barcelona, A. López.³⁵

- SANELO, M. J. (1964) «Ensayo, diccionario del lemosino, y valenciano antiguo y moderno, al castellano».³⁶
- SANNA, J. (1988) *El diccionari català de l'Alguer*, Barcelona, Regina.
- SAURA, J. A. (1884) *Novíssim Diccionari manual de les Llengües Catalana-Castellana y Castellana-Catalana*, 2 vols., Barcelona, Inglada i Pujadas.
- SAURA, S. A. (1886) *Diccionari manual de les llengües catalana-castellana*, Barcelona.³⁷
- TARONGÍ, M. J. (1878) *Diccionari mallorquí-castellà*, Palma, Bartomeu Ròtger.³⁸
- TORRA, P. (1726) *Dictionarium seu Thesaurus Catalano-Latinus...*, Barcelona, Joan Piferrer.
- TORRELLAS ALBERT, A. (1959) *Diccionari català-castellà*, Barcelona, Ed. Arimany.³⁹
- TORRES AMAT, F. (s.d.) *Diccionario catalán-castellano-latino*.⁴⁰
- *Diccionari català-francès-castellà*, Barcelona, Pal·las S.A.
- VALOR, E. (1989) *Vocabulari escolar de la llengua*, València, Carena.
- VASSAILS, G. (1979) *Vocabulari català. A l'usage des instituteurs et institutrices des Pyrénées-Orientales*, Perpinyà, CIRSCE VII.⁴¹
- «Vocabulari d'adverbis del manuscrit 1276 de la Biblioteca de Catalunya».⁴²
- XURIGUERA, J. (1975) *Nou diccionari de la llengua catalana*, Barcelona, Claret.

1.1. Diccionaris específics

- ÁLVARO, J. V. et alii (1988) *Vocabulari de dibuix tècnic i delineació*, València, Generalitat Valenciana.
- BASSEGODA MUSTÉ, B. (1976) *Nuevo glosario de vocablos. Diccionario políglota de la arquitectura*, Barcelona, UPC.
- BIGORRA LLOBET, P. (1974) *Des del vapor de la O*, Sabadell, Agrupacions Professionals Narcís Giralt.
- BOTIFOLL, E. & O. LLORENTE (1982) *Vocabulari terminològic castellà-català*, Esplugues, Comitè d'Empresa Nestlé.
- CARALT, J. et alii (1987) *Com són les coses. Vocabulari d'adjectius en imatges*, Vic, Eumo.
- CARRERAS PONS, G. (1978) *Vocabulario matemático castellano-catalán*, Barcelona, Serpa.
- DÍEZ QUIJANO, D. (1985) *Vocabularis d'administració i relacions públiques. Termes i expressions*, Barcelona, Ed. Arimany.
- FERRER I SANTALÓ, J. (1982) *Diccionari pràctic de comerç exterior català-anglès, anglès-català*, Girona, Cambra de Comerç, Indústria i Navegació de Girona.
- GENÍS, S. (1910) *Vocabulari català-castellà per les escoles de primera ensenyança de Catalunya*, Barcelona.

podria haver estat editat a Alzira. Així mateix afegeix que: «lo cita el Rdo. A. Griera en su libro «Le Domain du catalan»» (p.21).

(26) Segona edició, Barcelona, 1864. Al pròleg trobem: «se deü també advertir, que en orde a las diferents parts que componen cada article se col·loca primerament lo article ab totas sas diversas accepcions separadas ab dos rallas verticals; en seguida aquellas locucions, frases ó refrans que comensan per lo mateix article que defineix, seguint lo orde alfabètic; y després tots los nous, axí substantius com adjectius y modes adverbials ques derivan ó se componen de qualsevol modo, de qualitat ó cosa que puga tenir relació ab lo article definit, procurant sempre atèndrer á la paraula de la major importancia de la frase, ja sia nom ó verb ó qualsevol altra part de la oració, y no limitantme en aquest punt á altre método que á la major facilitat de trobar aquells modismes ó locucions».

(27) Còpia facsímil, Llibreria París-València, 1979.

(28) Reedició facsímil París-València, 1987, 2 vols.

(29) Còpia facsímil, Llibreria París-València, 1976.

(30) A1a secció 25a hi ha els refranys.

(31) Sobre l'obra lexicogràfica de Mayans hi ha la tesina de LAVILLA URIOL, M. J. (1989): *Los refranes y sentencias del canónigo Mayans*. Universitat de València. I, a més, l'article de CONCA, M. & SALVADOR, V. (1989) «Un manuscrit de J. A. Maians», dins *Actes del VIII Col·loqui Internacional de l'AILLC*, vol. 2, Tolosa de Llenguadoc, pàgs. 121-133.

(32) Hi ha una tesi en curs de RIPOLLES GONZÁLEZ, J. M.: *Les edicions de Barcelona i València del Iesus Thesaurus Puerilis d'Onofre Pou del segle xvi*. Uni-

versitat de València. Es pot trobar còpia facsímil de l'edició de Barcelona de 1580, a la llibreria París-València.

(33) Còpia facsímil, llibreria París-València, 1979. Podem dir, si més no, que en aquesta obra l'autor no mostra una manifesta predisposició a incloure fraseologismes, malgrat que els introdueix a tall d'exemple.

(34) Hi ha un facsímil del vocabulari en la revista *Quaderns de Sueca*, VII, 1985. La BRC indica que podem trobar-ne un exemplar a la Biblioteca Nacional. El DVV el data el 1864.

(35) Conté un apèndix d'«Adagis».

(36) Editat per GULSOY, J. *Diccionario valenciano-castellano de Sanelo*, Castelló, SCC.

(37) Amb un apèndix de «Refrans, adagis, proverbis, aforismes, frases proverbials, etc.».

(38) Citat a la introducció al *Diccionari Català-Valencià-Balear* (1926-1968).

(39) Sols s'inclouen les unitats fraseològiques que l'autor considera més interessants, sense parèmies.

(40) Amb equivalències, sinònims, frases, locucions, adagis, etc.

(41) Amb un apartat final de «Comparacions usals».

(42) Amb traducció de termes llatins mitjançant locucions.

(43) Hi ha una edició ampliada del 1977: *Nou recull de modismes i frases fetes*, Barcelona, Pòrtic. Es tracta d'un vocabulari fraseològic català-castellà / castellà-català. No divideix —com ho fan Raspall i Martí— dos blocs, sinó que barreja els modismes amb les frases fetes.

MAS I SOLENCH, J. (1981) *Diccionari breu de la sardana*, St. Coloma F, Mas i Solench.
MAYORAL, M. T. & GARCÍA S. ÁLVAREZ (1983) *El meu primer diccionari català*, León, Everest.

URGELL I XAMBÓ, M. D. & C. DURAN I TORT (1988) *Vocabulari econòmic-administratiu*, Barcelona, Generalitat de Catalunya.

2. RECULLS FRASEOLÒGICS

AMADES, J. (1933) *Paraules i modismes*, Barcelona, La Neotípia.

BALBASTRE I FERRER, J. (1973) *Recull de modismes i frases fetes*, Barcelona, Pòrtic.⁴³

BURGUERA, M. (1752) *Preceptes, elegàncies, calendes i frases que s'ensenyen en les escoles de gramàtica de la província de S. Francesc de Mallorca*, Palma.

Cinc mil refranys catalans i frases fetes, populars (1965), Barcelona, Millà.

FARRELL I DOMINGO, J. (1979) *Locucionari tèxtil català*, Sabadell, UPC.

FERRER, A. Ll. (1979): «Refranys i locucions del Diari de Bujà», *Randa* 9, pàg. 84.

ORGA, J. de (1878) *Fraseologia per facilitar llegir y scriurer lo llemosí de l'any 1300 fins á huy*, València, Andreu Ferrer.

RASPALL, J. & J. MARTÍ (1984) *Diccionari de locucions i frases fetes*, Barcelona, Ed. 62.

2.1. Reculls paremiològics

ALBEROLA, E. & M. PERIS (1928) *Refraner valencià. Col·lecció de refrans populars recopilats per En E. Alberola, i 1.500 refrans originals de En M. Peris Fuentes* (pròleg i correcció del P. Lluís Fullana Mira), València, Arte y Letras.

AMADES, J. (1933) *Paraules i modismes*, Barcelona, La Neotípia.

— (1951) *Refranyer*, dins *Folklore de Catalunya*, Barcelona.

— (1980) *Refranys personals*, Barcelona, Selecta.

— (1985) *Refranyer català comentat*, Barcelona, PAM, Club de Butxaca.

AMAT, J. C. (1636) *Quatracents aforismes cathalans*, Barcelona, Sebastià & Mothebat.

BAYERRI, E. (1936-1979) *Refraner català de la comarca de Tortosa*, Tortosa-Barcelona.

BERGNES, M. (1882) *Col·lecció de proverbis, màximes i adagis catalans*, Perpinyà.

BERGNES, A. (1916) *Col·lecció de refranys catalans*, dins *Jocs Florals de Lleida*, Lleida.

BLANC, M. (1983) *Refranyer del Matarranya*, Barcelona.

BORDAS, J. M. (1912) *Enfilall de proverbis i adagis filosòfics populars*, Canet de Mar.

BOSCH DE LA TRINXERIA, C. (1890) «100 aforismes catalans», dins *La Renaixensa*, Barcelona.

- BULBENA I TOSELL, A. (1900) *Aforismes i proverbis històrics i tradicionals*, Barcelona.
- (1905) *Aforística Universal. Nou recull de proverbis manllevats a diferents pobles antichs i moderns*, Barcelona.⁴⁴
- (1906) *Aforística tradicional*, Barcelona.
- (1915) *Paremiologia catalana, sobre l'amor, la fembra i el matrimoni*, Barcelona.
- CAMPS I MERCADAL, F. (1918) *Folklore menorquí (de la pagesia)*, 2 vols., Maó.⁴⁵
- CAPMANY, A. (1902) «Aforística popular», dins *La Renaixensa*, Barcelona.
- CARDONA, M. et alii (1983) *El nostre refranyer*, Institut d'Estudis Eivissencs, Eivissa.
- CARRERAS I CANDI, F. (1920) «Alguns adagis i modismes del segle xv», dins *Catalana*, IV, Barcelona.
- CODINACH, J. (1903) *Aplec de sentències i pensaments de philòsophs insignes vestits a la catalana i seguits d'alguns aforismes catalans*, Barcelona.
- CONCA, M. (1988) *Els refranys catalans*, València, 3i4.
- COROLEU, J. (1891) «Tres-cents ditxos catalans», dins *Almanach de l'Esquella de la Torratxa*, Barcelona.
- CRUANYES, E. (1985) *Tal com sona a Cadaqués*, Ed. Joventut, Barcelona.
- D. J. A. X. i F. (1831) *Diccionario de refranes catalanes y castellanos*, Barcelona, Sawrí.
- D. P. F. (s.d.) *Los aforismos catalanes traducidos al castellano en el mismo metro*, Barcelona, M. Texero.⁴⁶
- FAGES DE ROMÀ, N. (1853) *El amic dels llauradors o Aforismes rurals*, València, Josep Rius.⁴⁷
- FARNÉS, S. (1913) *Assaig de paremiologia comparada*, Barcelona, Il·lustració Catalana.
- (1992) *Paremiologia catalana comparada*, Barcelona, Columna.
- FIGUERAS BAS, I. (1980) *Recull de dites catalanes*, Barcelona.⁴⁸
- FIGUERAS PACHECO, F. (s.d.) *Cantares y refranes de la provincia de Alicante*.⁴⁹
- FONT, R. (1900) *Refranys de la llengua catalana*, Barcelona.⁵⁰
- FULLANA, L. (1926) *Refraner valencià*, València.
- FUSTER, M. (1981) *Refranyer popular de l'Illa de Mallorca*, Mallorca.
- GALIANA, L. (1920) *Recopilación de refranes valencianos*, Madrid, Casa de Fortanet.⁵¹
- GENÍS, S. (1875) «Adagis catalans», *La Renaixensa*, vol V, núm. 14, Barcelona.
- GIMENO, A. & A. ROURA (1985) *Anys i panys. Refranys i tradicions del curs de l'any*, Barcelona, Graó.
- LLAGOSTERA, F. (1883) *Aforística catalana, o sia, col·lecció de refranys populars catalans*, Barcelona.
- MALUQUER, A. (1935) *Els vells, font d'aforismes*, Barcelona.
- MARROIG, B. (s.d.) *Refrans, ditxos y modismes mallorquins*.⁵²

(44) La BRC apunta que s'hi afegeixen refranys valencians, mallorquins i rossellonesos —s'entén que s'afegeixen als catalans estrictes.

(45) Ed. facsímil, 1986.

(46) AICA, 1923: pàg. 668.

(47) Còpia facsímil, llibreria París-València, 1980. Hi trobem una indicació que afirma: «traduits al valencià per un Amic dels Llauradors». Existeix també una edició facsímil de l'original *Cartilla rural en aforismes catalans* (1849) de la Generalitat de Catalunya-Diputació de Girona, l'Hospitalet de Llobregat, 1985.

(48) Fins ara n'han aparegut tres volums. El tercer (1994) inclou les parèmies corresponents als termes Cecília-dona.

(49) Conté 35 refranys valencians. Cfr. les pàgs. 239-244 del volum del mateix autor dedicat a les comarques alacantines en la *Geografia General del Reino de Valencia*, dirigida per F. Carreras i Candi (s.d.).

(50) Ed. facsímil: Sant Cugat del Vallès, 1984.

(51) Segons la BLC era un manuscrit inèdit que es trobava a la Reial Acadèmia de la Història. Va ser editat per Vicente Castañeda i Alcover. Hi ha 814 refranys en disposició alfabètica.

(52) Segons Sanchis Guarner (1951) es tracta d'un recull inèdit en l'arxiu de l'Obra del *Diccionari Català-Valencià-Balear*.

- MARTÍ ADELL, C. (1988) *El nostre refranyer*, València, Esquer.
- MARTÍ I GADEA, J. (1891) *Encisám de totes herbes ó ensart de cançons valensianes y castellanés, refranís, dichos ó sentensies, endevinalles, brindis, coloquis, cuentos, sosuís, sermons sens Ave-María, anècdotes, chascarrills, models de mascles y de femelles y costums del temps d'abans y del d'ara*, València, J. Canales.⁵³
- (1892) *Caps y senteners. Brosa casera mesclada en retalls de sastre, versos de pipa y fona, y algunes cançons a la valenciana y a la castellana. Segon part del «Encisam de totes herbes»*, València.
- (1906-09) *Tipos, modismes y còses rares y curioses de la tèrra del Gè*, València, López i Cia.⁵⁴
- (1907) «Costums y llenguatges en les comarques alacantines», *La veu*, 23-9-1907.
- (1914) *Burrimaquia alicantina*. Folk-lore valencià titulat *Pitos y flautes*. Nou encisam de totes herbes correchit y augmentat, per un *ahuelo sense nets ni netes*, València.
- (1916) *Coses velles i novelles de la terra del Gé*, València, López i Cia.
- (1918) *Segon part de Tipos, modismes y còses rares y curioses de la Tèrra del Gè*, València.⁵⁵
- MARTÍNEZ I MARTÍNEZ, F. (1912) *Folk-lore valencià. Coses de la meua terra*, València, Manuel Pau.
- (1920) *Segona tanda. Folk-lore valencià. Coses de la meua terra*, València, Francesc Vives Mora.
- (1947) *Coses de la meua terra. Tercera tanda y darrera*, València.
- MIRÓ I BORRÀS, O. (1898) *Aforística mèdica catalana (confrontada ab la de altres llengües)*, Barcelona, CEC.
- MOLL, F. de B. (1933) *Els refranys del «Tirant lo Blanch»*, BDLC, XV, núm. 9.
- MOREIRA, J. (1934) *Del Folklore tortosí*, Tortosa.
- PEPRATX, J. (1880) *Ramelllets de proverbis, màximes, refranys i adagis*, Perpinyà, Impremta Carlos Latrobe.
- PERRAMON, S. (1979) *Proverbis, dites i frases fetes de la llengua catalana*, Barcelona, Millà.
- PIU DE SANT GUIU, F. (1363) *Los cent conçeyls del Conceil de Cent*, Barcelona, Millà.⁵⁶
- PONS MOYA, J. (1984) *Dites i refranys menorquins*, Ciutadella, Ed. Col·lectiu folklòric Ciutadella.
- PONT, J. (1928-1935) *Arxiu de tradicions populars*, Barcelona.⁵⁷
- «Proverbes catalans», *Revue catalane* (1907-12), Perpinyà.
- RAHOLA, F. (1918) «Refranys i ditzos de gent de mar», dins *Catalana*, vol. 2, Barcelona.
- RAMÓN, R. (1897) *Cent refranys estiragassats i comentats*, Barcelona.
- Refranys & aforismes tradicionals catalans* (1993), Barcelona, Seuba.

(53) Còpia facsímil, llibreria París-València, 1991.

(54) Còpia facsímil, llibreria París-València (1993). La BRC indica que l'autor inclou els refranys més propis i característiques de la «regió valenciana».

(55) Relacionada amb aquest autor tenim la tesina de NICOLÀS AMORÓS, M. (1984): *L'obra de Joaquim Martí Gadea*. Universitat de València.

(56) Es tracta d'un text fictici, obra de Pompeu Gener.

(57) Inclou una secció de «Paremiologia». Ed. facsímil: Palma, 1980.

- ROS, C. (1733) *Tratat de adages, y refranys valencians, y practica per a escriure ab perfecció la llengua valenciana*, València, Impremta de Josep Garcia.⁵⁸
- RULLAN, Mn. I. (1926) *Colecció políglota de refranys*, Artà, A. Ferrer Ginart.
- SANCHIS GUARNER, M. (1936) *Locucions tòpiques valencianes*, Palma, Impremta Mossèn Alcover, BDLIC.
- (1945) *Calendario de refranes valencianos*, València, F. Doménech.
- (1951) *Calendari de refranys*, Barcelona, Barcino.
- (1963) *Els pobles valencians parlen els uns dels altres*, 4 vols., València, 3i4.
- SERRA I BOLDÚ, V. (1918-19, 1923) «Folklore de la pagesia», dins *Agricultura*, Barcelona.⁵⁹
- SERRA I BOLDÚ, V. (1928) *Arxiu de tradicions populars*, Barcelona, Ed. Olañeta.⁶⁰
- SOLERIESTRUCH, E. (1980) *Refranyer de la Ribera*, València, J. Huguet.
- TAMARIT YERBES, V. (1979) *Refranero valenciano y su correspondencia en otros idiomas*, València, Alfons el Magnànim.
- VERDAGUER, J. (1907) *Folklore*, Barcelona.⁶¹

3. MATERIALS DIVERSOS

- ALADERN, J. (1906) *Los misteris de la llengua catalana esbrinats. Estudis filològics sobre l'origen, formació y significació d'algunes paraules y frases catalanes fins avuy inexplicables*, Barcelona, Tip. Catalana, Biblioteca Catalònia.
- AMADES, J. (1950) *Costumari català*, 5 vols., Barcelona, Ed. Salvat.
- ARTELLS, E. (1969-71) *Llenguatge i gramàtica*, 2 vols., Barcelona, Barcino.
- BARDINA, J. (1907) *Gramàtica pedagògica de la llengua catalana (Curs superior)*, Barcelona, F. Giró.⁶²
- BIOSCA POSTIUS, M. (1990) *Aproximació a la fraseologia lleidatana*, Universitat de Lleida, tesi en curs.
- Butlletí dels Seminaris d'Ensenyament de català* (1965ss), Barcelona, Òmnium Cultural.⁶³
- CARALT, R. (1966) *Parleu bé el català. I. Vocabulari d'incorreccions*, Barcelona, Claret.
- CARETA I VIDAL, A. (1901) *Diccionari de barbarismes introduhits en la llengua catalana*, Barcelona, Tip. Oliva.
- CORBERA I POU, J. (1983) *Vocabulari de barbarismes del català de Mallorca*, Palma, PMMC.
- CORTIELLA, A. (1981) *Vocabulari de barbarismes*, Barcelona, Caixa d'Estalvis de Catalunya.
- FERRET, A. (1968) *Parleu més bé el català*, Barcelona, Claret.
- FIGUERAS, E. & R. PÒCH (1973) *Nou vocabulari de barbarismes*, Barcelona, Barcino.

(58) La primera edició, segons la BLC, consta de 727 refranys en català. En la 2a edició de 1736 hi ha 228 refranys més que en la primera. Còpia facsímil, llibreria París-València (1979). Molts dels refranys que hi consten són adaptacions de refranys castellans, com el mateix autor reconeix: «he valencianat molts destos adages y refranys». Que el lector prengui les precaucions que cregui necessàries.

Sanchis Guarnier (1982) assegura que aquest procediment ha estat emprat també per Martí i Gadea i per Joan Amades: «amic de les traduccions artificioses dels tòpics en castellà».

(59) Conca (1988) ressenya l'edició en forma de llibre a cura d'Isidor Cònsul i de Ramon Miró, Barcelona, PAM, 1987.

(60) Edició facsímil (1992).

(61) Amb un apartat d'«Aforismes».

(62) Segons SOLÀ (1977a) inclou una gran quantitat de frases, construccions i dites.

(63) Es tracten fraseologismes especialment en la secció «La paraula al vent».

- GALIANA, L. (1820) *Rondalla de rondalles* (Treta á llum per Carlos Ros), València, Benét Monfort.⁶⁴
- MIRAVITLLES I SERRADELL, J. (1982) *Diccionari general de barbarismes i altres incorreccions*, Barcelona, Claret.
- MONTSIÀ, B. (1935) *Els barbarismes (Guia de depuració del lèxic català)*, Barcelona, Barcino.
- PERS I RAMONA, M. (1847) *Gramàtica catalana-castellana*, Barcelona, Berdeguer.
- PEY, S. (1986) *Diccionari de sinònims i antònims. Amb vocabulari de barbarismes*, Barcelona, Teide.
- RASPALL, J. & J. RIERA I SANS (1972) *Diccionari pràctic de sinònims catalans. Mots i frases*, Barcelona, Ed. Arimany.⁶⁵
- ROS, C. (1771) *Corrección de voces y phrases que el vulgo, ú común, de Valencia, úsa ú ha introducido hablando (ú queriendo hablar) en su Materno Idioma*, València, Burguete.
- RUAIX I VINYET, J. (1985-86) *El català*, vols. 2 i 3, Moià, Ruaix.
- SANCHIS GUARNER, M. (1982) *Els pobles valencians parlen els uns dels altres*, 4 vols., València, 3i4.
- TARRIDA, A. & E. (1984) *Diccionari Regina d'ús del català*, Barcelona, Regina.
- VALLÈS, E. (1930) *Diccionari de barbarismes del català modern*, Barcelona, Central catalana de publicacions.
- VALOR, E. & R. SERRANO (1993) *Pràctiques de llengua. Expressions peculiars de la llengua: locucions i frases fetes*, València, Tàndem.
- VERDAGUER, P. (1982) *Comentaris sobre el vocabulari rossellonès*, Barcelona, Barcino.

(64) Còpia facsímil, Llibreria París-València (1979), i també a Sueca (1971). Es tracta d'un intent de reflectir la parla popular, des d'una perspectiva satírica, amb l'acoblament d'unitats fraseològiques de tot tipus, que segueixen una estructura narrativa. Per tant, apareixen frases fetes, locucions i parèmies sense cap ordre determinat. Però, PELLICER BORRÁS, J. E. (1988) «*Rondalla de Rondalles*» de Lluís Galiana: estudi lingüístic i edició, València, IFV, efectua un buidatge i classificació de totes aquestes construccions estereotipades.

En aquesta mateixa línia tenim: AGUILÓ I CORTÈS, Tomàs (1817) *Rundaya de rondayes en mallorquí*, Palma, F. Guasp; i VIDAL ALCOVER, J. (1977) «Rondalles de rondalles (dues narracions parèmiques de Guillem Roca i Seguí)», *Randa 6* pàgs. 91-117.

(65) Hi ha un *Diccionari usual de sinònims catalans. Mots i frases*, dels mateixos autors i editorial, amb un major nombre d'entrades (Cabrè & Lorente: 1991).

J. V. CALATAYUD / X. LLUNA
Universitat de València